

Posudek oponenta magisterské diplomové práce

Bc. Petr Jaška, *Spolupráce Pohraniční stráže s civilním obyvatelstvem v šedesátých a sedmdesátých letech: příklad Chebska* (Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Pracoviště oboru Orální historie – Soudobé dějiny: Praha, 2017).

Mgr. et Mgr. Petr Wohlmuth

Autor si zvolil téma dosti blízké mému zájmu o militární dějiny, a to problematiku vztahu Pohraniční stráže (PS) s místním obyvatelstvem v oblasti Chebska v období komunistické diktatury s důrazem za 60. a 70. léta. Autorovým výzkumným tématem byla konkrétně spolupráce 5. brigády Pohraniční stráže s „civilisty“.

Co se týče **formální stránky diplomové práce** jako odborného textu, zde autor svůj úkol splnil velmi dobře. Členění textu do logicky souvisejících oddílů je zřetelné. Poznámkový aparát i seznam použitých pramenů a literatury jsou zpracované kvalitně. Práce obsahuje navíc i seznam použitých zkratk. Jediná kritická poznámka v této souvislosti směřuje na jazykovou úroveň anglického abstraktu (str. 6). Ta je velmi špatná a nenaplnuje akademické standardy. Celý text abstraktu je prostoupen terminologickými, gramatickými i syntaktickými chybami.

Autor má podle mého soudu problémy s **pozicionalitou a hodnotovou neutralitou**. Již v samotném vymezení výzkumného tématu (str. 7), prohlašuje, že jeho zásadní motivací je postavit se zkušenosti toho, že se „*dnes na vojska PS nahlíží velmi negativně, což ... nekoresponduje nejen se vzpomínkami bývalých příslušníků PS...*“ (str. 7). To je banální konstatování. Konfliktnost tématu PS je naprosto zřetelná. Pohraniční stráž byla po celou dobu trvání komunistické diktatury jednou z klíčových ozbrojených represivních institucí a její příslušníci byli v letech 1951-1989 mimo jiné spoluzodpovědní za zastřelení nebo jiné usmrcení více než 400 československých a dalších občanů, kteří se snažili překročit státní hranice. Autor se ve své práci nijak nezabývá reflexí skutečnosti, že zejména v posledních letech se kritickému odbornému přístupu i kritické veřejné diskusi na téma historie pohraničních vojsk snaží oponovat například *Klub českého pohraničí*, a to z vyhraněných hodnotových pozic, představujících fúzi českého nacionalismu a komunistické ideologie. KČP sdružuje právě bývalé příslušníky Pohraniční stráže, její spolupracovníky a pomocníky a příslušníky dalších represivních složek komunistické diktatury.

V zájmu reflexivity a etiky psaní historické práce by bylo vhodné, aby autor ihned na začátku ozřejmil vlastní hodnotové ukotvení a vztah k tématu Pohraniční stráže nebo Klubu českého pohraničí a s nimi souvisejícím konceptům. Je členem nebo sympatizantem KČP? Účastní se jejich veřejných akcí nebo jim jinak vyjadřuje podporu? Má jiný bližší vztah k tomuto tématu, například rodinné povahy?

Již na str. 13 v úvodních pasážích, věnujících se tématu působení Pohraniční stráže v literatuře a filmu, je patrné, že autor implicitně a neobratně přejímá hodnotovu perspektivu a současné legitimizační strategie zřizovatelů a aktérů Pohraniční stráže. Propagandistický film Karla Kachyni *Král Šumavy*, strukturovaný v souladu s vládnoucí komunistickou ortodoxií, je nálepkován jako „*legendární*“, historická postava Josefa Hasila je nálepkována jako „*převaděč*“, který uniká „*revoluční spravedlnosti*“ (str.13). Memoárovou literaturu, produkovanou bývalými příslušníky Pohraniční stráže, sdruženými v Klubu českého pohraničí, pak autor bez jakýchkoli analytických komentářů označuje jako „*zajímavý fenomén*“ (str. 13). To je pro odborný text z mého hlediska nežádoucí praxe. Autor si musí být vědom, že téma Pohraniční stráže je hodnotově konfliktní a měl by mnohem více dbát na svoji hodnotovou neutralitu a reflexivitu.

Teoreticko-metodologické ukotvení práce je problematické. Autor ihned v počátku deklaruje použití pro zkoumání zvoleného tématu velmi vhodné metody orální historie (str. 7), ale nakonec vychází najevo, že jím pořízené orálně-historické rozhovory s pamětníky (str. 8) byly pro práci použity pouze okrajově (str. 14-15). V textu figurují v podstatě jako podpůrné prostředky pro „*fakta*“, získaná z písemných pramenů převážně institucionální povahy, zpřístupněných především v Archivu bezpečnostních složek (ABS).

Citace z rozhovorů s narátory jsou v textu použity dvojím způsobem. Narátoři buď jednoduše potvrzují „*zjištění*“ z práce s archivními fondy, tedy ve velké většině institucionální technikálie a detaily služby na hranicích. Za druhé jsou použity citace z rozhovorů, kdy narátoři, sami bývalí příslušníci PS, ideologicky legitimizují Pohraniční stráž a její pomocníky, zvýznamňují její „*spolupráci s celým obyvatelstvem*“, zdůrazňují to, jak PS „*pomáhala budovat v akci Zet mnohé prodejny, mnohé provozovny*“. (str. 36). Dále např. autor používá citace na téma toho, jak příslušníci PS pracují jako „*vedoucí pionýrských oddílů... mají patronát v JZD*“, spolupracují „*s továrnou na kulíčková ložiska*“ (str. 37).

V textu práce je tak na mnoha místech těžké rozlišit dobovou režimní ideologickou naraci nebo její odraz v současné naraci Klubu českého pohraničí a autorovy vlastní výkladové pasáže: „*Významnou výpomoc pak jednotky PS poskytovaly příhraničním obcím při zemědělských pracích, při nichž jenom za rok 1958/1959 odpracovali příslušníci brigády přes 43 000 hodin. To činí v meziročním srovnání nárůst skoro na čtyřnásobek*“ (str. 38). Stejně mechanické přebírání a replikování režimního i aktérského ideologického hlediska je typické např. pro rozsáhlé citace z rozhovoru s Mgr. Kvasničkou na str. 54.

Očividné implicitní přejímání hodnotové perspektivy tehdejších aktérů je přítomno např. na str. 59-60 v rozsáhlém citátu z rozhovoru s Dr. Horákem: „*K nám chtělo strašně moc mladých, dětí. To byli mladí strážci hranic. My jsme je vedli. My jsme měli přímo oddíly MDS, které vedli přímo naši kluci – vojáci základní služby, ale i důstojníci. Připravovali jsme pro ně závažné dny, soutěže. Učili jsme je s mapou, dali jsme jim možnost vystřelit ze vzduchovek i z malorážek*“. Snahy o militarizaci mládeže, které byly typické pro celé období komunistické dik-

tatury, si zasluhují autorskou analytickou nebo interpretativní reakci, aby bylo patrné, že perspektiva aktérů není i autorova perspektiva.

Z vysvětlení na str. 14-15 jsem skutečně nebyl schopen porozumět tomu, proč hlubší analýza a interpretace pořízených rozhovorů nebyla mnohem významnější součástí autorova diplomního projektu. Rozsáhlé citace z rozhovorů jsou používány velmi nešťastně, jako podpora a „dokreslení“ institucionálních pramenů.

Těžiště vlastní práce spočívá zejména v 2. kapitole, nazvané *Dějiny 5. brigády Pohraniční stráže* (str. 16-79). Autor se zabývá historickým kontextem regionu po roce 1945, změnou pohraničního režimu po roce 1948 a dalšími institucionálními záležitostmi. První část kapitoly je v podstatě kompilát ze stávající odborné literatury a archivní materiály začínají do autorova výkladu pronikat postupně, když se začíná zabývat postavením civilistů v hraničním pásmu od začátku 50. let.

Celá tato klíčová kapitola podle mého soudu představuje bytostně konzervativní „faktografický“ historický text, kdy autor postupuje převážně chronologicky. Text má podobu, dobře známou z konzervativní podoby militárních dějin 20. století a představuje zřetězení výkladu na základě institucionálních písemných pramenů, s velmi malým autorským analytickým a interpretativním vkladem. Klasické *počítání bajonetů*.

Za největší problém textu pokládám to, že autor bytostně nevykročil z účelově-rationální institucionální perspektivy těch, kteří jím používané prameny vyprodukovali, tato perspektiva jej pohltila a je naprosto dominující v autorově výkladové strategii. Autor operuje s nekritickými koncepty „spolupráce“ a „pomoci“, „hledání přístupů“, „účelného využití“, což je praxe, která v důsledku způsobuje, že jeho vlastní text se stává nevědomou a neproblematickou ideologickou legitimizací zkoumané instituce a jejího působení. Již samotné názvy podkapitol často zní jako doslova převzaté fráze z dobových normativů, například „2.4.2.3 Vytčení cílů brigády pro další směřování kooperace“ (str. 54).

Příkladem takové praxe je také zpracování „nejkritičtějšího období“ pro PS ve dnech 21. - 31. srpna 1968, které je na závěr charakterizováno pouze delší citací z dobového dokumentu, uvádějící, že „*Naši pohraničníci se v těchto lidsky složitých problémech rodin i jednotlivců zachovali rozumně a rozvážně. Rozumným postojem a trpělivým vysvětlováním našich příslušníků byl desítkám našich občanů vrácen domov. Funkcionáři našich pohraničních rot jednali s našimi občany korektně, důstojně, mnohým poskytli nutné občerstvení a doporučili jim, aby se vrátili domů.*“ (str. 59). Praxe vsouvání dlouhých aktérských citací do textu bez jakékoli autorského analyticko-interpretativního vkladu znovu způsobuje implicitní přitakávání ideologické perspektivě zkoumané instituce.

Autorův výklad je precizní z hlediska historiografie, pojaté jako teoretickou reflexí nezátíženou pozitivistické „řemeslo“. Z hlediska moderní historiografie, respektující teoretický vývoj disciplíny v posledním půlstoletí, je však vyprázdněně „faktografický“ a technicistní. To je dvojnásob nespravedlivé k orální historii, která představuje jednu ze soudobých progresivních teoreticko-metodologických inspirací.

Autor nedisponuje žádnou kritickou teoretickou perspektivou, která by mu pomohla „rozmluvit“ prameny z produkce bytostně *dohlížející a trestající* represivní instituce. Autor se nechal pohltit perspektivou instituce, jejíž dějiny zpracovává a nepřekračuje její stín, jeho „faktografická“ narace sleduje často nijak neanalyzovanou „*situaci*“ 5. brigády PS, jestli se začala „*lepší*“ nebo nikoli apod. (str. 37).

Autorova práce chronologicky postupuje dále a dále a čte se po chvíli jako nezávinný pomyslný telefonní seznam, jako soupis toho, co bylo z hlediska efektivního působení instituce technicky nutné učinit, aby Pohraniční stráž mohla jednoduše dělat „svoji práci“: reorganizovat se, měnit struktury menších jednotek, přizpůsobovat krajinu, lépe geograficky rozmisťovat jednotky PS, zvyšovat iniciativu velitelů na nižších stupních, zlepšovat práci s mládeží, upevňovat organizační strukturu, upravovat elektrifikovaný drátěný zátaras apod. Zejména pododdíly, týkající se 70. let, mají takovouto podobu.

Práci by prospěla **širší srovnávací perspektiva**, která by se zabývala například tématem *obětí* působení PS – lidí, které příslušníci PS během pokusu o překročení státní hranice zastřelili nebo jinak usmrtili, popřípadě členů jejich rodin, nebo lidí, kteří byli dopadení a následně uvězněni nebo jinak perzekvováni. Celá „spolupráce“ civilistů s PS je pojímána nekriticky a „přirozeně“, není problematizována. Namátkou by se v souvislosti s dalšími historickými výzkumy z doby komunistické diktatury a normalizace nabízelo téma dynamiky dobrovolnosti a donucení ve spolupráci „civilistů“ s PS.

Výsledkem je práce, která nepřináší nic inovativního, postrádá interpretativní rovinu a z hlediska disciplíny si neumím představit její přínos. Závěr (str. 79-83) představuje shrnutí předšlého výkladu a i zde chybí jakákoli analýza a interpretace.

NAVRHOVANÉ HODNOCENÍ je „**nedoporučuji k obhajobě**“. Podle mého názoru je v nejlepší zájmu autora, aby diplomovou práci v současné podobě stáhl, znovu promyslel zejména svoji pozicionalitu, hodnotovou neutralitu a teoretické ukotvení a text důsledně přepracoval, protože tak zajímavé téma si to rozhodně zaslouhuje.

Jako hlavní problém, který mi neumožňuje navrhnout lepší hodnocení, spatřuji kromě implicitního pohlcení hodnotovu perspektivou aktérů také silně konzervativní pozitivistické „faktografické“ ukotvení textu, problematické zvláště v případě diplomové práce, u níž se očekávalo originální použití orálně historické metodologie. Autor se obloukem vyhnul epistemologickému ukotvení vlastního oboru. Proč tak učinil, je mi záhadou, neboť pro jím zvolené téma je metoda orální historie velmi vhodná a její důslednější použití mohlo významně zvýšit odbornou úroveň textu.

V Praze, 15. června 2017

Mgr. et Mgr. Petr Wohlmuth